
Platon'da Kare Bir İde midir, İmge midir?

Is Square a Thought or an Image in Plato?

ŞULE GÖLE

Akdeniz University

Received: 05.02.2021 | Accepted: 04.03.2021

Abstract: We can divide Plato's views on the image into two groups. The first is the sensory form, which is mostly the subject of seeing and hearing senses, the sensory image, the other is the rational form that requires mental understanding, the rational image. In this study, the effect of the memory (mneme) argument in which sensory images are preserved and diversified, and the reminiscence (anamnesis)-knowledge of discursive thinking argument, which includes rational, thought (dianoia) images, on the sensory and rational image distinction is examined, and the square is considered in the rational imagination category (dianoia), *mathematika* image will be shown.

Keywords: Memory (mneme), mimesis, sensory image, reminiscence (anamnesis), *mathematika* image.

Giriş

Klasik felsefe metinleri arasında *Menon* diyalogu erdem (areté) neliğini temellendiren bir inceleme olması bakımından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Menon'un Sokrates'e yönelttiği üç soru bu ayrıcalığı derinleştirir. Menon Sokrates'e üç soru yöneltir:

Ne olduğunu hiç bilmediğin bir nesneyi nasıl araştırabilirsin? Hiç bilinmeyen bir şeyi araştırmak için, onu ne şekilde tasarlayacaksın? Diyelim ki, bahtın oldu da iyi bir nokta buldun, bu noktanın o nesneye ait olduğunu nereden anlayacaksın? (Plat. *Men.* 80d).

Platon'un herhangi bir şeyi bilmenin koşulu olarak var saydığı, o şeyin ne olduğunu bütünüde bilme işi, Menon'un soruları ve daha önceden Sofistlerin yöneltmiş olduğu benzer, tanınmış bir soruyla karşı karşıya kalır. "Ne olduğu bilinmeyen bir şeyin bilinip bilinemeyeceği nasıl bilinir?" Bu soru ne olduğu bilinmeyen bir şeyin ne olduğunun bilinmesi ve bilme yolunda araştırılan bilinmeyen bu şeye ilişkin bir imge veya idenin olup olmaması bakımından düşünmeyi gerekli kılar. Platon epistemolojisinde *eikasia*, bilinebilir olanın gölgeleri, yansımaları kısaca görüntüleri/imgeleri olarak ruhun en alt bölümüne yerleştirilir. Duyusal imgeler *eikasia* ve *eikon* terimleriyle karşılanan görüntü, imge, imgelem, kopya, yansı, kopyanın kopyası biçiminde aldatıcı, yanıltıcı olan duyuma ilişkilendirilir. Filozof ve Sofist ayrımında Sofistin uğraş alanını temsil eden kopya ve kopyanın kopyası, görünüme ilişkin imgeyi algılamaya, duyuma ait imgelerin korunmasına karşılık gelen basit bir hatırlama işlevinin vurgulanmasına aracı olur. Bu bağlamda Platon'un hafıza argümanında başka insanlardan, kaynaklardan öğrenilen ya da kişinin bire bir gördüğü, duyduğu olayların imgelerini, hafızada tutma, koruma, çoğaltma ve üretme kapasitesi duyusal imgelerle ilişkilendirilir. Hafızanın duyusal imgeleri tutan, koruyan, çoğaltan ve üreten yapısı hatırlamada doğrudan hatırlanan şeye ulaşılmasında, imgeleme yetisine başvurur. Diğer bir deyişle hatırlamada doğrudan hatırlanan şey imgelerin hayali manzaradaki yerine yerleştirilmesidir. Buna karşılık *eidos* (*idea*) akıl yetisiyle bilinebilir olandır. Platon asıl bilinebilir olanın görünmez olduğunu, ona da ancak kavrama (*dianoia*) ve akıl (*noesis*) yoluyla erişilebilir olduğunu savunmuştur. Bu imgelem anlayışı Platon'un hafıza anlayışıyla uyuşur. Platon hatırlamayı (hafıza, *mneme*) anımsamadan (*anamnesis*) ayırır.

1. Mimesis, Hafıza, Anımsama

Platon'un imgeye (*eikasia*, *eikon*) ilişkin görüşü *Sofist* diyalogundan anlaşılacağı üzere *mimemisis* kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Temel olarak Filozof ve Sofist ayrımının yapılmasında can alıcı bir yere sahip olan *mimesis*, bilgeye öykünen (Plat. *Soph.* 268a-c) onu taklit eden Sofistin uğraş alanında, “deyimin, sanının ve tasarımın (göz önünde canlandırma: Fantasia)” (Plat. *Soph.* 260a-261e) şeyleri kopya etmek olduğu iddiasına yaslanır. Bu bağlamda *eidōs* (*idea*) ve *eikon* (kopya) biri Filozofun diğeri Sofistin uğraş alanını temsil eder. Bununla birlikte Filozofun öncelikle imge ve ide olanın ayrımını yapması beklenir.

Platon'da “*mimesis*, *ideanın* duyulur tikellerle bağıntısı” (Peters, 2004: 222) ifade etmek için kullanılan basit bir imgedir. Çoğunlukla sanat ve sanat ürünleri ile ilişkilendirilen *mimesis* Platon'un hafıza argümanını oluşturan başat terimlerden biridir. Taklit, öykünme, benzeme anlamlarına gelen *mimesis*, duysal imgelerin hafıza aracılığıyla korunabildiğine işaret eder. Bu bakımdan basit, duysal formdaki imgelerin korunumunda temel bir rol üstlenir. Taklit ya da öykünme ile kazanılan bilgilerin hafızada nasıl tutulabileceğini ön gören *mimesis* aynı zamanda imgeyi ve kopyayı şeylerin asıllarından ayırmada, *eikon* (imaj/temsil/görünüş/şekil/kopya) ve *eidōs* (form/*idea*) ayrımında belirleyicidir. Bu bakımdan *mimesis* hem Filozof ile Sofist ayrımında hem de hafıza argümanının biçimlenmesinde önemli kavramlar arasında yer alır.

Mimesis (taklit, öykünme) sanat ve edebiyat alanında kullanılan bir yeti olarak ele alındığında, Platon'un tutumunu belirleyen, şeylerin taklidi yoluyla hafızanın (*mneme*) nasıl biçimlendiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle hafızanın (*mneme*) taklit edebilme yeteneğinin dışında taklit ettiği şeylere ilişkin imgeleri tutma yeteneğinin önemi açığa çıkar. Görülen, işitilen veya herhangi bir duyum aracılığıyla kopya edilen imgenin zihinsel olarak görünür hale getirilişi duysal formdaki *mimetik* imgenin varlığına işaret etmektedir. Platon'da *mimetik* imge, çoğunlukla görme ve işitme duyularının konu edildiği duyumla edinilen, basit, duysal formdaki imgelere karşılık gelir.

Felsefede Platon'la *mitolojik* imgesel yaşamın zihinsel, rasyonel imgesel yaşama dönüşümünü *Logos* öncesi toplumda *mitolojik* ve *poetik* unsur-

larla güçlendirilen, duysal imgeleri tutan, koruyan, çoğaltan “güçlü hafıza” anlayışının terk edilişi olarak düşünebiliriz. *Logos* öncesi toplumu temsil eden “güçlü hafıza” anlayışı (Havelock, 2015: 51-94) Platon’un hafıza ve *animsama* ayrımında duysal formdaki *mimetik* imgeler ile rasyonel formdaki *matematika* imgeler ayrımıyla eleştirilir.

Sözlü geleneğin sürdürülmesine bağlı olarak güçlü hafızaya sahip olmayla ilişkilendirilen yetkinlik, *mitolojik* ve *poetik* unsurların katkısıyla büyüsel bir yaşam dünyasının olmazsa olmazı kabul edilir. Platon’un belirsiz hatırlayış ve ruhun ölmezliği argümanlarını *mitolojik* öğelerden yararlanarak açıklamasında etkili olan bu anlayış hafızanın zihinsel, rasyonel imgelerle biçimlendirilmesini önerir. Bu bağlamda Platon ile *mitolojik* ve *poetik* imgeler zihinsel, rasyonel imgelere dönüşerek imgesel (imaginative) olanın zihnin yüksek derecede bir etkinliği ile dünyevileşir (Egan, 2010: 17).

Platon epistemolojisinin temel hatlarını oluşturan imge ve ide ayrımında ideler zihinsel olanla ilişkilendirilirken imgeler basit ve karmaşık olarak hem duysal hem zihinseldir. İmgeler arasında basit ve karmaşık olanın ayrımını olanaklı kılan şey, Platon’un hafıza (*mneme*) argümanıdır. Platon, *Philebos* diyalogunda hafızayı (*mneme*) duyumun koruma kabı (Plat. *Phil.* 34a) olarak adlandırır. *Kratylos* diyalogunda ise hafıza (*mneme*) ruhtaki duraklamayı veya hareketsizleşmeyi (*mone*) ifade eder (Plat. *Krat.* 437b). Şeylere ait imgelerin hafızada tutulması hem şey ve o şeye ait imgenin ayrımını hem de zihinsel olarak imgelenen imgenin; konuşma, düşünme veya karşılıklı olarak uzlaşma biçiminde temsillerini olanaklı kılar (Plat. *Krat.* 435b).

Duysal imgelerin korunarak hafızaya alınması basit imgelerin hafıza aracılığıyla korunduğuna veya korunabileceğine işaret eder. Benzer biçimde *Theaitetos* diyalogunda hafıza üzerine balmumu levha (Plat. *Tht.* 191c) ve kuş kafesi metaforu (Plat. *Tht.* 197d) olmak üzere iki türlü hafıza modelinin ikisinde de imgelerin korunumundan söz edilir (Ricoeur, 2017: 31-32). Buna karşın zihinsel imgeler *animsama* (*anamnesis*) ile zihinsel çabayla biçimlenir. *Phaidon* diyalogunda açıkça “anımsamanın özel bir yoldan bilgi kazanma biçimi” (Plat. *Phaid.* 73c) olabileceği iddia edilir. *Menon* diyalogunda ise Helen köle figürü ile serimlenen *animsama*, bilindiği üzere belirsiz hatırlayış argümanın hemen ardından gelir. Benzer biçimde belirsiz

hatırlayış aynı diyalogda ruhun ölmezliği argümanı ile birleştirilir. Buna göre ilk olarak ruhun ölmezliği şu şekilde dile getirilir:

İnsanın ruhu ölmez, bazan hayattan uzaklaşır (ki buna ölüm diyoruz), bazan yeniden hayata döner; ama hiçbir vakit yok olmaz; bunun için insanın hayatı sonuna kadar dine uygun olmalıdır, diyorlar. Çünkü eski suçlarından ötürü *Persephone*'ye kefaretlerini ödeyenlerin ruhlarını o, dokuzuncu yılda yeniden yukarıya, güneşe gönderir. Bu ruhlardan ünlü krallar, kuvvetleriyle üstün, bilgileriyle tanınmış büyük adamlar meydana gelirler. Bunlar ölümlülerin arasında lekesiz kahramanlar olarak anılırlar. Böylece, birçok kere yeniden doğan ölmez ruh, yeryüzünde ve *Hades*'te her şeyi görmüş olduğundan, öğrenmediği hiçbir şey kalmaz. O halde onun, erdemle başka şeyler üzerinde önceden edindiği bilgilerin anılarını saklamış olması şaşılacak bir şey değildir. Tabiatın her yanı birbirine bağlı olduğu için, ruh da her şeyi öğrenmiş olduğundan, bir tek şeyi hatırlamakla (insanların öğrenme dedikleri budur) insan, bütün öteki şeyleri bulur (Plat. *Men.* 81c-d).

İkinci olarak belirsiz hatırlayışa ait argümanlar sıralanır: “Araştırma ve öğrenmenin, belirsiz hatırlayıştan başka bir şey olmadığı” (Plat. *Men.* 81d), “Öğrenme yoktur, yalnız belirsiz hatırlayışlar vardır.” (Plat. *Men.* 82a) ifadeleri kullanılır.

Platon ne olduğu bilinmeyen bir şeyin ne olduğundan çok onun ne olduğunun araştırılması sürecini temele alarak belirsiz hatırlayış ve ruhun ölmezliği argümanlarını dayanak olarak kullanır. Özellikle belirsiz hatırlayış argümanı ile *mitolojik* imgelerin yerine rasyonel imgelerin konularak biçimlendiği *anımsama* argümanı Helen köle ile serimlenir. Platon'un köle figürünü seçişini tesadüf gibi görünmez. Helen kölenin her bir Atina yurttaşının sahip olması beklenen *mitolojik* imgelerden yoksun olduğu veya olabileceği anlaşılır. Bu bakımdan *Philebos* diyalogunda duyum kabı olarak, *Theaitetos* diyalogunda ise bal mumu levha veya kuş kafesi metaforuyla dile getirilen hafızanın bu türden duyuşal imgelerden yoksun olabileceği anlaşılır. Bununla birlikte *anımsamaya* yetili olan herhangi birinin, köle veya yurttaş, herhangi bir imgeden yoksun olmasının da önemli olmadığı vurgulanır. Bunun nedeni duyuşal veya rasyonel/zihinsel imgelerin öğrenilebilir olmasıdır. Dahası hafıza/bellek bu yolla biçimlendirilebilir. Dolayısıyla özel bir öğrenme türü uygun bir yöntemle pratikte mümkündür.

2. *Mathematika* İmge: Rasyonel İmgelem

Platon, diyaloglarında *anumsama* kavramına ikili bir önem yükler. *Anumsama*, bir yandan bilginin olanaklı olduğuna işaret ederken bir yandan da bu bilginin evrenselleştirilebileceğine işaret eder. Uygun bir yöntem öğrenmeyi olanaklı kılar. Platon'un uygulamalı olarak ele aldığı bu yöntem Helen kölenin geometri problemini nasıl ve hangi yolla çözeceği üzerinden serimlenir. Sokrates, köleye “Şu dört kenarlı şeklin kare olduğunu biliyor musun?” (Plat. *Men*, 82b) sorusunu yöneltir. Kölenin yanıtı “Evet” (Plat. *Men*, 82b) biçimindedir. Bu soru anlaşılacağı üzere, “Kare nedir?” sorusundan farklıdır. Sokrates'in yöneltmiş olduğu soruda sorunun yanıtı hali hazırda mevcuttur. Dolayısıyla kölenin biliyorum dediği şey, sorunun sorulma anından itibaren karenin, dört kenarlı bir şekil olmasıdır. Bununla birlikte Sokrates'in “Şu” olarak ifade ettiği karenin herhangi bir yüzeye çizilmiş olan bir kare olduğu anlaşılır. Kareye ait imgenin köle tarafından görünür hale gelmesiyle diyalog şu şekilde biçimlenir:

Sokrates: Bu kenara iki ayak uzunluğu, şu kenara da iki ayak uzunluğu verilirse, hepsinin boyutu ne olur? Şöyle düşün: Bu kenarda iki ayak, şu kenarda da bir ayak olsaydı, şekil iki kere bir ayak olmaz mıydı?

Köle: Evet.

Sokrates: Ama ikinci kenar da iki ayak olduğuna göre bu, iki kere iki etmez mi?

Köle: Doğru.

Sokrates: Demek ki şekil o zaman iki kere iki ayak olur.

Köle: Evet.

Sokrates: İki kere iki ayak ne eder? Hesap et de bana söyle.

Köle: Dört eder, Sokrates.

Sokrates: Kenarları eşit olup bunun iki misli ve benzeri olan bir şekil daha bulunmaz mı?

Köle: Bulunur.

Sokrates: Bu kaç ayak olur?

Köle: Sekiz.

Sokrates: Peki. Şimdi bu yeni şekilde her kenarın boyunun ne olacağını söy-

lemeye çalış. Birincide kenarın uzunluğu iki ayaktı. Bunun iki misli olan ikincide ne kadar olur?

Köle: Tabiki iki misli olur, Sokrates (Plat. *Men*, 82c-d-e).

Diyalog'da Sokrates'in hedefi kareye ait sembolün kölenin zihninde *mathematika* imge olarak görünür hale gelmesidir. Duyusal imgelerden farklı olan kare imgesi, sembol olarak görünür olmanın yanında rasyonel bir edim olması nedeniyle zihinsel bir kavrayışı gerektirir. Karede dört kenarın birbirine eşit olması eşitliğin, rasyonel bir formda imgelenebilir ve düşünülebilir olmasını sağlar. Bu bağlamda görünür olana ilişkin *eikon* ve *eikasia*; kopya, yansı, kopyanın kopyası olarak duyusal imgelere, düşünülür olan (*dianoia*) ise *mathematika* imgeleri kullanma becerisine karşılık gelir (Bundy, 1927: 369).

Mathematika imgeler düşünülür imgeler olmanın yanında, neligini kendi içinde taşıyan (*eidos*) kavramlardan farklıdır. Bununla birlikte zihinsel kavrayışta etkilidir. *Menon* diyalogunda *animsama* yöntemiyle ele alınan zihinsel kavrayış duyusal imgelemeden, farklı olarak rasyonel imgeleme işaret eder. Buna göre Sokrates'in her defasında köleye sözünü ettikleri ilk kareye dönerek onun imgesiyle geometri problemini çözmesini istediği anlaşılır. Her bir kenarı 2 ayak ölçüsü uzunluğunda olan bir kare imgesinden hareketle her bir kenarı söz edile karenin iki misli uzunluğunda olan bir karenin kaç ayak uzunluğu olduğunun hesaplanmasında çözüm yanlıştır (Plat. *Men*, 84a). Sokrates yanlısı yanıt veren kölenin, kare imgesine ulaşma aşamalarını belirsiz hatırlayış argümanı ile serimler. Belirsiz hatırlayış, kölenin bir karenin iki mislini elde etmek için, kenarının iki mislini almak gerektiğini hiç tereddüt etmeden söylemesinin sonucunda düştüğü yanlışla yüzleşmesi anlamına gelir (Plat. *Men*, 84b-c). Bununla birlikte kölenin Sokrates'in yardımıyla ilk karenin iki misli olan karenin uzunluğunu hesapladığı anlaşılır. Dolayısıyla öncelikle kare sembolüne ilişkin duyusal bir imge edinen kölenin kareye ilişkin rasyonel bir imge edinmesi aşamalı bir biçimde gerçekleşir.

Platon eşitlik ve kare imgesinden hareketle eşitlik idesine erişme aşamasını ruhun ölmezliği argümanı ile serimler:

Sokrates: İnsanken ve insan olmadan önce doğru sanılar bulunduğu, bu sanılar sorularla canlanarak bilgi haline geldiğine göre, onun bunları ruhunda

her zaman taşınmış olması gerekmez mi? Çünkü o, bütün zaman boyunca ya insandı, ya değildi.

Menon: Besbelli.

Sokrates: Öyleyse varlıkların gerçekliği her zaman ruhumuzda bulunduğuna göre, ruhumuzun da ölmez olması gerekir. O halde gevşememeli, şu anda bilmediğimiz, yani hatırlayamadığımız şeyleri araştırmaya, hatırlamaya çalışmalıyız (Plat. *Men*, 86a-b).

Platon'un diyalogları incelendiğinde ruha gösterilen özenin başlı başına bir kaygı olduğu anlaşılacaktır. Platon'un eğitim tasarısıyla doğrudan ilişkili olan bu anlayış ruhun yetkinleşmesini hedefler. *Diyalektik* bu hedefin yöntemini sunar: Ruha tohumlar eker, "çoğalarak ölümsüzleşme arzusu" dünyevileştirir (Hadot, 2011: 63-82). Ruhun ölmezliği özellikle Pythagoras'ın *ruh göçü* argümanı ile ilintili düşünüldüğünde kavramlaştırılabilir "ölüm-yaşam" karşıtlığından ayrı olarak *mitsel* bir bağlamda bedenler arası geçiş yapabilir bir ruh anlayışının etkisi olarak kabul edilebilir. Bu anlayışta Antikçağ'ın bilme yönteminin henüz evrenselleşmemiş olması etkilidir (Guthrie, 2011: 158-184). Platon'un *mitolojik* öğelerden yararlanması bu anlayışı güçlendirir.

Menon diyalogu salt ruhun ölmezliğini tartışan bir inceleme değildir. Bununla birlikte ruhun ölmezliğini ruhun yetkinleşmesi, arayış ve öğrenmenin sürdürülmesi bakımından incelemeye olanak tanır. Özellikle kavrayışın "en yüksek biçimi" (Hadot, 2011: 64) olduğu kabul edilen adalet ideisini düşünülebilir kılmasıyla önemlidir. Helen kölenin matematiksel bilgiyi bilmeye yetili oluşu, eğitim ve öğretim görmeksizin salt sorgulama yöntemiyle matematiksel gerçekliklerle yüzleşmesini olanaklı kılar (Copleton, 2013: 91). Her ne kadar öğrenmenin, hatırlamaya eş değer anlamda bir anımsama olduğu iddia edilse de *diyalektiğin* öğrenmedeki etkisi zihinsel kavrayışı güçlendirmeye yöneliktir. Bu bağlamda ruhun ölmezliği arayış ve öğrenme isteğini canlı tutmayı hedefler. Ruha ekilen tohumlar çoğalarak zihinsel kavrayışı yetkinleştirir. Bu yolla Menon'un Sokrates'e yönelttiği üç soru, "ne olduğunu hiç bilmediğin bir nesneyi nasıl araştırabilirsin? Hiç bilinmeyen bir şeyi araştırmak için, onu ne şekilde tasarlayacaksın? Diyelim ki, bahtın oldu da iyi bir nokta buldun, bu noktanın o nesneye ait olduğunu nereden anlayacaksın?", arayış ve öğrenmeyi sürdürmek biçiminde yanıtlanır.

3. Duyusal İmgelem, Rasyonel İmgelem

Platon'da duyusal ve rasyonel imgelem ayrımı görünür imge ve düşünülür imge ayrımıyla kurulur. Görünür imge, duyumla edinilen imgeleri koruyan hafıza ile düşünülür imge ise duyum üstü kavrayışta imgelerin zihinsel bir formda belirginleşmesini sağlayan *animsama*yla temsil edilir. Platoncu öğretide de etkili olan bu ayrım, imgelere ihtiyaç duyulmaksızın salt düşünmenin (*noesis*) olanaklı olduğu iddiasında rasyonel imgeleri duyusal imgelerden ayırır. Platon'un *mathematika* imgeleri Plotinos'un "düşünüdür dünya ve duyulanabilir dünya" (Plot. *Ennod.* I. 4) ayrımında, Augustinus'un matematik nesnelere gerektirdiği zihinsel kavrayışta (Aug. *Conf.* X.12.19) etkilidir.

Plotinos duyu-nesne-imge ilişkisini duyulur olanın duyulan nesnenin imgesi olduğu görüşüyle açıklar. Duyulur olana imgeleme yoluyla ulaşılabilir (Plot. *Ennod.* V. 1). Düşünüdür olan ise imgelemden sıyrılmayı gerektirir. Temel olarak duyulur ile düşünülür olan arasındaki bağın imgeleme kurulumu, Aristoteles'in klasik imgelem (*phantasia*) argümanında tartışılır.

Aristoteles imgelemi "etkinlik halinde duyumsama aracılığıyla oluşan bir devinim" (Aristot. *An.* III. 429a) olarak tanımlar. Bu tanım imgelemi ruha (*psyche*, yaşam, zihin, kavrayış) ve bedene (*soma*) özgü bir yeti olarak anlamayı sağlar. Ne imgelemden bağımsız bir biçimde var olan bir ruhtan ne de duyumsayan bedenden bağımsız bir biçimde var olan imgelemden söz edilebilir. İmgelem düşünme eyleminde ruha, duyumsamada ise bedene özgü bir yetidir (Aristot. *An.* I. 403a5). İmgelemek için duyulurun bulunmasının gerekliliği ile her bir imgeleme düşünmenin eşlik edişi, Aristoteles'in ruh (*psyche*) ve bedeni (*soma*) bir ve aynı tözün birbirinden ayrılmaz öğeleri olarak kabul etmesiyle ilgilidir (Aristot. *An.* II. 412a15). Canlı olanı temsil eden ruhun birincil yetkinliği yaşama gücüne sahip olması olarak kabul edilir (Aristot. *An.* II. 412a20). Dolayısıyla Aristoteles'in ruh tanımında, öncelikle canlı ve cansız ayrımı yapılır: Canlı, hareket ve duyum yetileriyle cansız olandan ayrılır.

Bilindiği üzere Aristoteles'te görme duyumu ayrıcalıklıdır. İmgelemede adını ışıktan (*phaos*) almıştır (Aristot. *An.* III. 429a). Aristoteles'te imgelemin özellikle beden ve duyumla ilişkilendirmesinde *phantasia* teriminin *phanimesthai* (görünmek) fiiline benzer bir kullanımla eşlik ettiği

iddiası etkilidir (Ross, 2014: 226; Schofield, 1995: 259). Buna göre imgelem, herhangi bir duyuma ait imgenin zihinsel olarak göz önünde canlandırılması veya görünmesi anlamına gelir. İmgelemin düşünmeyle ilişkisine ise sanı veya kanıya ilişkin ayırmda vurgu yapılır. Herhangi bir duyuma ilişkin kanının uyuşmadığı durumlarda açığa çıkan, duyumdan ve kanıdan farklı bir zihinsel sürece işaret eden imgeleme yetisi, duyusal nesnelere ilişkin bir yargıya varmadan önce danışılmalı bir yetiye dönüşür (Ross, 2014: 227). Herhangi bir yargının doğru veya yanlış olduğunun düşünülmesine aracı olan imgelem yetisi duyumdan ve düşünmeden ayrı bir yetidir (Aristot. *An.* III. 428a10). Aristoteles her ne kadar *Rhetorik*'te imgelemi, “zayıf türden bir duyum” (Aristot. *Rhet.* I. II. 1370a25) olarak tanımladıysa da bu vurguyu cins-tür ayırımıyla düşünmek faydalı olacaktır. Canlılar arasında insanın ve insan dışında, Aristoteles tarafından belirlenen, “karınca, kurt ve arı” gibi bazı hayvanların imgeleme yetisine sahip oluşu (Aristot. *An.* III. 428a10), imgelemin zayıf türden bir duyum ile ilişkilendirilmesine neden olur. Bu bağlamda insan dışındaki bazı hayvanlarda hareketin imgelem yetisiyle sınırlı olduğu vurgulanırken insanda sınırın düşünme ve akıl olduğu anlaşılır (Watson, 1988: 29).

Aristoteles'in imgelem (*phantasia*) argümanında duyulur olanın olması zorunlu olmakla imgelem (*phantasia*) duyumdan ve düşünmeden ayrı bir yetidir. İmgelem ve duyum arasındaki ayırım, duyumun *bilfiil* ve *bilkuve* halde olabilmesiyle ilişkilendirilir. İmgelemin herhangi bir duyumun olmadığı durumlarda da etkin olabilmesi duyum ve imgelem ayırımını destekler. Diğer bir deyişle duyumun sürekliliği ile imgelemin sürekli etkinlik halinde olmayışı bu ayırmda etkilidir (Aristot. *An.* III. 428a5-10)

Aristoteles'in imgelem argümanının en önemli yönü kuşkusuz imgeleri koruyan hafızanın varlığına işaret etmesidir (Ricoeur, 2017: 25). Duyum nesnesinin mevcut bulunmadığı durumlarda duyuma ilişkin imgenin imgelem yetisiyle göz önünde canlandırılması, imgeleri koruyan, duyumun geçmiş bir zamanda gerçekleşmiş olduğunu fark etmeyi sağlayan, bu türden imgeleri koruyan hafıza ile ilişkisine değinir. Diğer bir deyişle geçmişe ilişkin ifadeyi olanaklı kılan hafızanın imgelem yetisiyle doğrudan ilişkili olduğu anlaşılır. Şimdi denilen zamanda mevcut olmayan, buna karşın izlenimi mevcut bulunan imgenin hafıza ve hatırlama ilişkisinde referans özelliği bulunur (Aristot. *Parva Naturalia*, 450a).

Plotinos hem duyuma imgelemin eşlik etmesi hem duyum-düşünüm arasındaki bağın imgelemlerle kurulması düşüncesinde klasik imgelem anlayışına bağlıdır. Bununla birlikte Plotinos'un duyuşsal olanla bağı olmayan Bir'in kavranışında, entelektüel ruhun Zeka (Varlık) ile ilişkisinde, Bir'e yönelen Zeka'da (Varlık) (Plot. *Ennod.* I. 3) duyuşsal imge ile rasyonel imge ayrımı yaptığı anlaşılır. Ortaçağ'da Augustinus'la sürdürülen bu anlayış Platon'un imgeye ilişkin görüşlerinin yansımalarıdır.

Augustinus'un duyuşsal ve rasyonel imge ayrımı doğuştan ideler argümanına gömülüdür. Özellikle *nous*la kavranan Tanrı imgesi çerçevesinde tartışılan ruh ve beden iletişimi duyum ve düşünme bağına imgeleri koruyan hafızaya dayandırır (Aug. *Conf.* X.8.12). Augustinus hafızayı duyu nesnelere ait imgeleri tutan, koruyan, konumlandıran bir yeti olarak tanımlar. Bununla birlikte Bilim ve Sanat kategorisinde değerlendirilen bilgi türü duyuşsal imgeye ihtiyaç duyulmaksızın hafızada yer alır. Matematiksel yetiyle de ilişkilendirilen zihinsel kavrayış rasyonel imgelemi duyuşsal imgelemden ayırır (Aug. *Conf.* X.12.19).

Platon'da duyumun yanıltıcı, güvenilmez bilgisi Aristoteles'te çoğunlukla imgelenenin yanlış bilgi vermesi vurgusuyla duyum bilgisini güvence altına alır. Bu bağlamda imgelemin duyuşsal, duyuya bağlı bir yeti oluşu Aristoteles'in duyum olmaksızın herhangi bir şeyin imgelenebileceği görüşüyle biçimlenir. Buna karşılık duyuya bağlı olan imgelem yetisi hem duyuşsal olmasıyla hem irrasyonel kategoride halüsinatif imgelerle ilişkilendirilmesiyle olumsuz bir etkiye sahiptir. Stoa'da *phantasma* ve *phantasia* ayrımına ek olarak duyuşsal ve rasyonel imgelemlerle bu ayrımın netleştiği anlaşılır.

Stoa'da *phantasma* (hayali tasarım) kategorisinde ele alınan irrasyonel imgeler *phantasia*'dan (imgelem, tasarım) farklıdır. *Phantasia* (tasarım) ve *phantaskion* (hayal kurma) ayrımıyla biçimlenen *phantasia* ve *phantasma*, biri dayanak olarak bir nesnesi bulunan diğeri bu türden bir nesneyi gerekli kılmayan imgelerdir (Brun, 2018: 41). Bununla birlikte Stoacılar duyuşsal imgelemi var olandan çıkmayan, var olandan çıksa bile ona uygun olmayan, rasyonel imgelemi ise var olandan çıkan ve ona uygun olan kavrayıcı (*phantasia kataleptike*) imgelem türü olarak sınıflandırır (Laertios, 2010: 318). İmgelemin (*phantasia*) duyuşsal yapısı *phantasma* kategorisine dahil edilen irrasyonel, halüsinatif, düşsel yapı ile ilişkili düşünülürken kav-

ramın içeriğini psikolojik yöne kaydırmıştır. Özellikle Descartes'ta etkili olan bu içerik duyuşal imgelemi düşsel öğelerle ilişkilendirmiştir. Duyumun yanıltıcı ve güvenilmez bilgisinin halüsinatif etkiye sahip olduğunun vurgulanması, duyuşal imgelemin epistemolojik değerini önemsizleştirmiştir (Elliott, 2005: 61). Descartes'ın *Meditasyonlar*'ında uyanıklık doktriniyle ele alınan imgelem duyuşal kategoride yanıltıcı ve güvenilmezdir. Rasyonel kategoride ise zihinsel formları kavramaya aracı olur. Üçgeni imgeleyebilir.

Üçgenin zihinsel bir form olarak görünür hale gelmesi Platon'un kare imgesinin bir benzeridir. Üçgenin imgelenebilir olması (Descartes, 2007: 60-68). Rasyonel imgeleme işaret eder. Bununla birlikte Descartes'ın imge ve ide ayrımında üçgen ve bingen karşılaştırması, üçgenin imgelenebilir bingenin imgelenebilir oluşuyla imgelem yetisinin yetersizliğini vurgulama hedefini gerçekleştirir. Karmaşık geometrik formların imgelenebilir oluşu rasyonel imgelerin idelerden ayrı bir kategoride değerlendirilmesine neden olur. Bu bağlamda imge ve ide ayrımı Descartes'ın imgelem ve akıl ayrımını kurmasında etkilidir (Sepper, 2016: 33). Descartes ide ve imgeyi birbirinden ayırsa da ide ve imgenin işlevsel benzerliğine vurgu yapar. Anlaşın, imgelemin, duyumun ve belleğin kolektif bir biçimde bilme sürecine katıldığını ifade eder (Descartes, 1998: 41-54). Özellikle duyuşal imgelerin yanıltıcı olmasından ayrı olarak rasyonel imgelerin zihinsel kavrayışta bir forma, biçime sahip oluşu orantısız ilişkilerin görünür hale gelmesinde etkilidir. Üçgen, bingene göre basit bir biçim olarak kabul edilse de rasyonel bir imgedir.

İde ve imge ayrımında idenin zihinsel bir kavrayışı gerektirmesi imgenin duyuşal, duyuya ait oluşu belirleyicidir. Bununla birlikte matematik imgelerin zihinsel kavrayışta form, biçim olarak görünür olması rasyonel imgelerin nitelik bakımından duyuşal imgelerden farklı bir kategoride değerlendirilmesini gerektirir. Platon'un *diyalektik-mitoloji* ikiliğinden yararlanarak hafızayı *mitolojik* imgelerden arındırma anlayışıyla (Kierkegaard, 2009: 112-114) uyuşan basit, duyuşal imgeler ile karmaşık, rasyonel imgelerin hafızayı biçimlendirmesi düşüncesi zihinsel kavrayışın yetkinleşmesini hedefler. Spinoza'nın ide ve imge ayrımında da etkili olan bu görüş imgesel olanın rasyonel bir forma yakınlaşması düşüncesini destekler (Spinoza, 2011: 133-35). Özellikle etik-politik düzlemde "düzen" ve

“güç” temasıyla belirginleşen imge anlayışı doğrudan yaşam alanına etki etmesiyle önemlidir (Bottici, 2012: 595-597).

Platon'da *mitolojik* karakterlerin sıra dışı yaşamıyla temsil edilen imgesel dünya Spinoza'da kutsal dinlerin Tanrı imgesiyle temsil edilir. *Tanrı-bilimsel Politik İnceleme'de* tartışılan Tanrı imgesi (Spinoza, 2008: 41), ön yargıyla biçimlenen bazı değerlerin düşünüp taşınmadan kabul edilmesiyle ilgilidir. Spinoza “iyi-kötü, sevap-günah, övgü-yergi, düzen-karmaşa, güzel-çirkin” gibi değerlerin insan yaşamındaki etkisini konu ederek insanı yöneten, yönlendiren bir güce dönüşümünün eleştirisini yapar. Özellikle bu türden değerlerin akıl ürünü “kavram”lardan ayrı olarak imgelem ürünü “temsil”ler olduğunu vurgular (Spinoza, 2011: 153). Bununla birlikte Spinoza imgelemi rasyonel formda, zihnin doğasında bir yeti olarak değerlendirdiğinde nitelik bakımından ayırt eder (Spinoza, 2011: 219).

Antikçağ'dan Modern düşünceye tarihsel bir inceleme yapıldığında, filozofların argümanlarında imgenin gücünün, herhangi bir şeyin biçimsel olarak zihinde görünür hale getirilmesiyle ilgili olduğu anlaşılır. Duyusal, rasyonel imgelere sahip olunabildiği gibi duyusal imgelerden türetilen halüsinatif imgelere de sahip olunabilir. Duyulur, duyusal olanın yanıltıcı ve aldatıcı olması çoğu zaman duyusal imgeleri halüsinatif imgelerle karıştırmaya elverişlidir. Özellikle Stoa'da, Descartes'ta ve Spinoza'da vurgulanan bu iki imge türü birbirinden ayırt edildiğinde, biri duyuma ilişkin imgeleri tutan, koruyan, çoğaltan hafızayla diğeri psikolojik düzlemde imgelenen şeyin var olmadığının farkında olmama durumunu temsil eden ruh problemleriyle temsil edilir. Rasyonel imgeler ise duyusal imgelerden niteliksel bir farklılığa sahiptir. Platon bu farklılığı “kare ve eşitlik” gibi *matematika* imgeleri kullanma becerisiyle temsil eder.

Sonuç

Platon'da kare düşünülür (*dianoia*) bir imgedir. Kare imgesinin soyut düşünme becerisine etkisi ile temsil edilen rasyonel imgelem eşitliğe ilişkin bir idenin olanaklı olup olmadığına dayanak oluşturur. Yurttaş ve köle ikiliği eşit derecede *anumsama* yetisine sahip olmak ile ilişkilendirilerek eşitlik idesinin olanaklı olduğuna işaret eder. Öncelikle hafızanın duyusal imgeleri tutabilme yetisi, rasyonel imgeleri de tutup, koruyup, çoğaltabileceği görüşüyle desteklenir. Rasyonel imgelerin basit duyusal imgelerden

farklı türde bir beceri gerektirmesiyle hafıza-hatırlama-duyusal imgelem, *animsama*-rasyonel imgelem ayrımı kurulur.

Platon *mathematika* imgeleri, *mitolojik* imgelerle birlikte kullanır. Çoğunlukla ruhun ölmezliği argümanının içine kaynaşmış halde bulunan duyüstü kavrayış *Menon*'da kare imgesi *Phaidon*'da eşitlik imgesiyle zihinsel kavrayışı duyusal olandan uzaklaştırır. Ruhun ölmezliği argümanında eşitlik, duyüstü bir bilgi olarak doğumdan önce kazanılmış, sahip olunan bir bilgiyi temsil eder (Plat, *Phaid.* 75e). Bununla birlikte eşitlik bir *mathematika* imgedir, duyüstü, rasyonel kavrayışı gerektirir, düşünülür (*dianoia*) olandır. Duyuma ait olanın aldatıcı ve yanıltıcı olmasından hareketle duyüstü kavrayışın gerekliliği belirsiz hatırlayış ve ruhun ölmezliği argümanlarında *mitolojik* imgelerin yerini, rasyonel imgelerin almasıyla biçimlenir. Platon bir şeyin bir şeye benzemesi düşüncesini görme, işitme, dokunma, tatma ve koklama olan duyusal formdan uzaklaştırarak rasyonel bir forma çekmeyi hedefler. Bu bağlamda “kare” ve “eşitlik” gibi *mathematika* imgeler kullanılır. *Menon*'da tartışılan kare imgesine yakından bakıldığında eşitlik imgesinin hali hazırda var sayıldığı görülür. Dört bir kenarın birbirine eşitliğinin imgelenebilir oluşu Yurттаş ve köle ikiliğinde eşit derecede *animsama* yetisine sahip olmakla ilişkilendirilir.

Kare imgesi, dört bir kenarı birbirine eşit olan bir biçim olarak eşitlik imgesini içerir. Eşitliğin kendisi denilen eşitlik idesinden hareketle adaleti düşünülebilir kılar. Adalet ide olmak bakımından eşitliğe benzer. Adaletin, eşitliğe benzeyen matematiksel bir sembolü, bulunmasa da imge ve form bakımından eşitlikle benzeşir. Diğer bir deyişle adalete ilişkin imge ve idelerin *mathematika* imgelerden türetilmiş, türetililebilir olduğu anlaşılır. Platon kareyi kendinde şey olarak ifade etmez. Kare, düşünülür (*dianoia*) *mathematika* imgedir. Bununla birlikte *animsama* argümanında doğuştan ide olarak değerlendirilen eşitliğin de *mathematika* imge olduğu anlaşılır.

Kaynaklar

Aristoteles (2003). *Doğa Bilimleri Üzerine*. (Çev. E. Günçe). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Aristoteles (2014). *Rub Üzerine*. (Çev. Z. Özcan). Ankara: Sentez Yayıncılık.

Aristoteles (2016). *Retorik*. (Çev. M. H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Aristoteles (2019). *Rub Üzerine*. (Çev. S. Babür & L. L. Basut). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Augustinus (2014). *İtirafılar*. (Çev. Ç. Dürüşken). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bottici, C. (2012). Another Enlightenment: Spinoza on Myth and Imagination. *Constellations*, 19 (4), 587-605.
- Brun, J. (2018). *Stoa Felsefesi*. (Çev. M. Atıcı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bundy, M. W. (1922). Plato's View of the Imagination. *Studies in Philology*, 19 (4), 362-403.
- Copleston, F. (2013). *Platon*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Descartes, R. (1998). *Anlığın Yönetimi İçin Kurallar & İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Descartes, R. (2007). *İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar*. (Çev. İ. Birkan). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Egan, K. (2010). *Imaginative Education: The Tools of Engagement*. Melbourne: Centre for Strategic Education.
- Elliott, B. (2005). *Phenomenology and Imagination in Husserl and Heidegger*. New York: Routledge.
- Guthrie, W. K. C. (2011). *Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Pythagorasçılar*. (Çev. E. Akça). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hadot, P. (2011). *İlkçağ Felsefesi Nedir?* (Çev. M. Cedden). Ankara: Dost Kitabevi.
- Kierkegaard, S. (2009). *İroni Kavramı*. (Çev. S. Okur). Ankara: İmge Kitabevi.
- Laertios, D. (2010). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (Çev. C. Şentuna). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*. (Çev. H. Hünler). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Plato (1921). *Cratylus*. (Trans. H. N. Fowler). *Plato in Twelve Volumes*, vol. 12. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Plato (1921). *Sophist*. (Trans. Harold N. Fowler). *Plato in Twelve Volumes*, Vol. 12. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Plato (1921). *Theaetetus*. (Trans. H. N. Fowler). *Plato in Twelve Volumes*, vol. 12. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Plato (1925). *Philebus*. (Trans. H. N. Fowler). *Plato in Twelve Volumes*, vol. 9. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Plato (1966). *Phaedo*. (Trans. H. N. Fowler). *Plato in Twelve Volumes*, vol. 1. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Plato (1967). *Meno*. (Trans. W. R. M. Lamb). *Plato in Twelve Volumes*, vol. 3. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Platon (1995). *Phaidon*. (Çev. A. Cevizci). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Platon (1998). *Philebos*. (Çev. S. E. Siyavuşgil). Ankara: Cumhuriyet Dünya Klasikleri.
- Platon (2017). *Menon*. (Çev. A. Cemgil). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (2017). *Sofist*. (Çev. Ö. N. Soykan). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (2017). *Theaitetos*. (Çev. M. Gökberk). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (2018). *Kratylos*. (Çev. C. Karakaya). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Plotinos (2011). *Dokuzluklar*. (Çev. Z. Özcan). İstanbul: Birleşik Yayınevi.
- Ricoeur, P. (2017). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. (Çev. M. E. Özcan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ross, D. (2014). *Aristoteles*. (Çev. A. Arslan vd.). Ankara: Kabalcı Yayınevi.
- Schofield, M. (1995). Aristotle on the Imagination. *Essays on Aristotle's De Anima*. (Eds. A. O. Rorty & M. C. Nussbaum). Oxford: Clarendon Press, 250-278.
- Sepper, D. L. (2016). Descartes. *The Routledge Handbook of Philosophy of Imagination*. (Ed. A. Kind). New York: Routledge, 27-39.
- Spinoza, B. (2008). *Tanrıbilimsel Politik İnceleme*. (Çev. B. Ertuğrul). Bursa: Biblos Kitabevi.
- Spinoza, B. (2011). *Ethica*. (Çev. Ç. Dürüşken). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Watson, G. (1988). *Phantasia in Classical Thought*. Galway: Galway University Press.

Öz: Platon'un imgeye ilişkin görüşlerini iki gruba ayırabiliriz. İlki çoğunlukla görme ve işitme duyularının konu edildiği duyuşal form, duyuşal imge diğeri zihinsel kavrayışı gerektiren rasyonel form, rasyonel imge. Bu çalışmada duyuya ait imgelerin korunduğu, çeşitlendirildiği hafıza/bellek (mneme) argümanı ile rasyonel, düşünülür (dianoia) imgelerin içerildiği anımsama (anamnesis)-gidimli düşünme argümanının duyuşal ve rasyonel imge ayırımına etkisi incelenerek rasyonel imgelem kategorisinde karenin düşünülür (dianoia), *matematika* imge olduğu gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hafıza (mneme), mimesis, duyuşal imge, anımsama (anamnesis), *matematika* imge.

